

SERES ATTILA

KIJEV MAGYAR KÖZÖSSÉGE A CSERNOBILI KATASZTRÓFA IDEJÉN

MAGYAR LEVÉLTÁRI DOKUMENTUMOK (1986–1987)

BEVEZETŐ

Az 1986. évi csernobili katasztrófa magyarországi politikai és társadalmi recepciójának,¹ valamint gazdasági, környezeti, demográfiai és népegészségügyi hatásainak vizsgálata folyamatosan a társadalomtudományi kutatások homlokterében van, az ezzel kapcsolatos tanulságok levonása napjainkban is élénk tudományos és társadalmi diskurzus tárgya.² Az 1986. április 26-án bekövetkezett tragédia helyszínéhez nagyon közel, mintegy 112 kilométerre fekszik Kijev, az akkori Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság (USZSZK) fővárosa, amely akkoriban közel 2,6 millió lakosával a Szovjetunió harmadik legnagyobb városának számított.³ Az 1980-as évek második felében számos magyar élt és dolgozott ott. Földrajzi értelemben ők voltak a legközelebb a reaktor robbanásának helyszínéhez, így az időjárás szeszélyének függvényében, a Kárpát-medencei magyar etnikai törzsterület egészéhez viszonyítva

¹ Erre elsősorban lásd: „*Ez a sugárzás nem ismer határokat*”. *Dokumentumok a csernobili katasztrófa magyarországi következményeiről*. Szerkesztette: CSEH GERGŐ BENDEGÚZ–HAÁSZ RÉKA–KATONA KLÁRA–RING ORSOLYA–TÓTH ESZTER. Budapest–Pécs, 2018. (CSEH–HAÁSZ–KATONA–RING–TÓTH, 2018.) A magyar kormányzati és pártszervek katasztrófát követő társadalmi kommunikációjára lásd: KÉKESDI-BOLDOG DALMA: „A szovjet elvtársak nem adnak tájékoztatást”. A csernobili atomkatasztrófa utáni intézkedések Magyarországon és a baleset hazai médiareprezentációja. *Betekintő*, 2020/4. sz. 7–29.

² Erre a teljesség igénye nélkül lásd az alábbi kiváló összefoglalót: BALÁZS BÁLINT–KARDOS PÉTER–KORITÁR ZSUZSANNA–PERGER ANDRÁS–SIPOS ZOLTÁN: *30 év sugárzás. In memoriam Csernobil*. Budapest, 2016. Csernobil demográfiai következményeire a legteljesebb összefoglaló: KARÁCSONYI, DÁVID–HANAOKA, KAZUMASA–SKRYZHEVSKA, YELIZAVETA: Long-Term Mass Displacement – The Main Demographic Consequence of Nuclear Disasters? In: *The Demography of Disasters. Impacts for Population and Place*. Edited: KARÁCSONYI, DÁVID–TAYLOR, ANDREW–BIRD, DEANNE. Darwin, 2021. 20–48.

³ Viszonyítási pontnak a Szovjetunió történetében utoljára, 1989-ben végrehajtott általános népszámlálást tarthatjuk, mely szerint a város lakossága 2.587.945 fő volt. Lásd: *Naszelenyje SZSZSZR. Po dannim vszjeszojuznoj perepisi naszelenijija 1989 g.* Redaktor: BOLDIRJEV, VLAGYIMIR. Moszkva, 1990. 22.

ők voltak a legjobban kitéve a katasztrófa esetleges negatív egészségügyi hatásainak is (sugárszennyezettség stb.). A forrásközlés a Kijevben dolgozó és tanuló magyar állampolgárok veszélyhelyzettel kapcsolatos reflexeire fókuszál. Négy levéltári irat segítségével bepillantást nyerhetünk abba, hogy ennek a kolóniának a tagjai hogyan értékelték a helyzetüket, milyen aggodalmak, félelmek töltötték el őket, és milyen jellemző egyéni – menekülési vagy túlélési – stratégiákat választottak.

KÉT KIS MAGYAR KÖZÖSSÉG EGY VILÁGVÁROSBAN

Amennyiben az 1980-as évek második felében Kijevben letelepedetten, tartósan vagy ideiglenesen (de életvitelszerűen) élő, magyar nemzetiségű személyekből álló entitás kapcsán a megfelelő szóhasználatot keressük, mindenekelőtt tisztáznunk kell, hogy a földrajzi-származási háttér és az állampolgári jogállás alapján valójában legalább két közösséget kell megkülönböztetnünk. Az egyik a Kárpátaljáról elszármazott, magyar gyökerekkel és nemzeti identitással rendelkező, de a szovjet éra évtizedei alatt egzisztenciális vagy családi okokból az Ukrán SZSZK fővárosába átköltöző, áttelepedő szovjet állampolgárságú személyekből álló városi szórványközösség, a másik a Magyar Népköztársaság ott dolgozó vagy tanuló állampolgárainak csoportja. Ezek szétválasztása azért is fontos, mert a mellékletben publikált iratok szerzői a „kolónia” kifejezés alatt kizárólag ezen utóbbi kategória képviselőinek, tagjainak az együttesét értik.⁴

Az 1944–1945 után, de leginkább a hrucsovi enyhülés feltételrendszerében a Szovjetunió európai területein fekvő nagyvárosokban alapvetően kis létszámú, több tucatnyi, netán egy-két száz főből álló „kárpátjai magyar diaszpórák” alakultak ki. Botlik József és Dupka György becslései szerint a szovjet érában mintegy 12 ezer magyar telepedett át a Kárpátokon túlra, s Lvovtól Vlagyivosztokig szinte mindenhol éltek kárpátjai magyarok.⁵ A legnagyobb lélekszámú csoportok a szövetségi állam fővárosában, Moszkvában, az Ukrán SZSZK Kárpátaljához legközelebb eső gazdasági, kulturális regionális centrumában, Lvovban,⁶ illetőleg a tagköztársaság igazgatási központjában, Kijevben jöttek létre. Lvov és Kijev esetében a nagyobb létszámú

⁴ Lásd a 3. és 4. sz. iratot.

⁵ BOTLIK JÓZSEF–DUPKA GYÖRGY: *Ez hát a hon. Tények, adatok, dokumentumok a kárpátjai magyarság életéből 1918–1991*. Budapest–Szeged, 1991. 75.

⁶ Ukránul: Lviv, az Osztrák–Magyar Monarchia óta használatos német és magyar elnevezése: Lemberg. Itt, és a későbbiekben is a szovjet közigazgatásban hivatalos orosz nevét fogom használni.

diaszpórák kialakulásának elsősorban az a tényező kedvezett, hogy előbbi a Kárpátaljához legközelebb eső nagyváros, míg utóbbi a tagköztársaság fővárosa volt a maga igazgatási, gazdasági, kulturális, oktatási kompetenciáival és szerepkörével.⁷ A lvovi és a kijevi magyarok társadalmi szervezetei csak 1989 telén jöttek létre. A Magyarok Kijevi Egyesületét 1989. december 17-én alapították.⁸ Ez minden bizonnyal azzal is magyarázható, hogy a hivatalosan 1989. február 26-án Ungváron megalakított Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) bejegyeztetését sokáig hátráltatták a szovjet hatóságok, sem az ukrán pártszervek, sem a szovjet központi kormányzat nem akarták elismerni azt legitim önszerveződésnek.⁹

Ezeknek a diaszpóráknak két jellemvonását emelhetjük ki. Egyrészt a Szovjetunió által kínált földrajzi mobilitás elsősorban a képzettebb rétegek számára jelentett perspektívát és egzisztenciális felemelkedési lehetőségeket, így a szovjet nagyvárosi környezetben a kárpátaljai közösségeken belül szinte mindenhol felülreprezentáltak voltak az értelmiségiek. Különösen igaz ez a kijevi magyarságra, a Magyarok Kijevi Egyesületének (MKE) tagsága döntően kvalifikált személyekből állt, számos közgazdászra, orvosra, matematikusra, fizikusra, operaénekesre, történészre, festőművészre, vállalkozóra bukkanhatunk közöttük,¹⁰ az első elnöke Vigh János építészmérnök, alelnöke (majd elnöke) Vass Tibor építészmérnök, a Lavra múzeum-együttes igazgatóhelyettese volt. Másrészt, noha a kárpátaljai diaszpórák közösségi, kulturális önszerveződésének motorja ez a szürkeállomány volt,¹¹ a jogi kereteit a gorbacsovi peresztrojka idején kialakuló politikai pluralitás felté-

⁷ Minden bizonnyal Lvovban alakult ki az idők folyamán a legnagyobb kárpátaljai magyar kolónia, az általam fellelt és ezzel kapcsolatban elsődleges orientációs pontként szolgáló forrás szerint mintegy „ötödfélszáz” – azaz négyszázötven – fővel. DÁNIELISZ ENDRE: Lemberg és Kijevi magyarjai. *Erdélyi Napló*, 1992. december 3. 6.

⁸ TURÁNYI JÓZSEF: Igazi sikertörténet. Huszonnyolc éves az MKE. *Kárpáti Igaz Szó*, 2017. december 19. 4.

⁹ Fodó Sándor emiatt 1989. május 28-án levelet is írt Mihail Gorbacsovnak, az SZKP KB főtítkárának. Lásd: SERES ATTILA: *Kárpátalja a peresztrojka és a magyarországi rendszerváltoztatás erőterében. Magyar levéltári dokumentumok 1985–1994. I. kötet. (1985. április–1990. május)*. Budapest, 2023. 389.

¹⁰ VASS TIBOR: A Dnyeper partján ütöttek táborn. In: *Magyarok Kijevben. Fejezetek a magyar–ukrán kapcsolatok történetéből a IX. századtól napjainkig*. Szerk.: MAGYAR ÁRPÁD ISTVÁN. Kijev, 2018. (Vass, 2018.) 237.

¹¹ Lásd erre például a Szopkó László közgazdással és Petneházy Gyula villamosmérnökkel, az MKE későbbi elnökével készített interjúkat. MOLNÁR KATALIN: „Magyarnak lenni hivatás!” /Neves hazánkfiái/. *Ukrainai Magyar Krónika*, 2007. február 7. 5. TURÁNYI JÓZSEF: „Az elvállal felelősség alól nem lehet kibújni!”. *Kárpáti Igaz Szó*, 2018. január 6. 10.

telrendszere egyengette, s ily módon ezek a közösségek nemcsak a többségi társadalmak, hanem a magyar diplomácia számára is csak 1988–1989-ben váltak láthatóvá.

A Kijevi Magyar Főkonzulátust 1969. április 17-én nyitották meg.¹² A létrehozását a magyar kormányzat részéről elsősorban gazdasági szempontok indokolták, az Ukrán SZSZK-nak mint a Magyarországgal szomszédos szovjet tagköztársaságnak – és tegyük hozzá, a Szovjetunió harmadik legnagyobb tagköztársaságának – a magyar–szovjet gazdasági kapcsolatok rendszerében különleges hely jutott: 1968. évi adatok szerint a magyar–szovjet áruforgalom ötöde, közel 220 millió rubel ennek a tagköztársaságnak a területén bonyolódott le. Érdekes azonban, hogy a misszió felállításának szükségességét hangoztató argumentáció része volt az is, hogy a Kárpátontúli terület magyarsága a főkonzulátus tevékenysége révén könnyebben hozzáférhet majd a magyar kultúra értékeihez és a szocialista Magyarország fejlődésére vonatkozó információkhoz.¹³

A forrásokból egyértelműen leszűrhető, hogy a Kijevi Magyar Főkonzulátus és személyesen az annak élére 1986. október 1-jével kinevezett¹⁴ Páldi András főkonzul jelentős háttértámogatást nyújtott nemcsak a kárpátaljai magyarság, hanem a Kárpátaljáról elszármazott kijevi magyarság önszerveződéséhez is. A hivatalos jogi aktust, a Magyarok Kijevi Egyesületének 1989. december 17-i megalakulását megelőzte egy előkészítő ülés, amelynek a magyar főkonzulátus adott helyet, s később az egyesületi összejövetelek is a külképviselet helyiségeiben zajlottak.¹⁵ Mindazonáltal semmi nyoma nincs annak, hogy 1989 ősze előtt Kijevben a kárpátaljai eredetű magyar diaszpóra tagjai és az ukrán főváros magyarságának másik alaprétege, a magyar állampolgárságú diplomáciai kiküldöttek és állami ösztöndíjasok között számottevő és intenzív kapcsolat lett volna.

¹² Megnyílt Kijevben a magyar főkonzulátus. *Népszabadság*, 1969. április 18. 9.

¹³ NEMES János: Főkonzulátus Kijevben. *Népszabadság*, 1969. április 27. 2.

¹⁴ Páldi András éves politikai záró beszámolója. Kijev, 1987. július 6. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), KÜM TÜK-iratok (XIX-J-1-j), 1987/126. doboz, 003901/1987. sz.

¹⁵ Páldi a nyilván 1992 és 1996 között lejegyzett memoárjában úgy idézi vissza az eseményeket, hogy 1990-ben újsághirdetések segítségével toborozták a helyi magyarokat az első előkészítő ülésre, és az akkor megalakuló „Kijevi Magyar Kulturális Szövetség” a KMKSZ helyi tagszervezete lett. PÁLDI ANDRÁS: *Egyre távolabb Moszkvától. Egy diplomata kijevi emlékei 1986–1992*. Budapest, 1996. (PÁLDI, 1996.) 29. Ezt azonban a többi releváns forrás más megvilágításba helyezi. Eleinte valóban felmerült, hogy az MKE a KMKSZ fiókszerve legyen, ám végül az önállóság mellett tették le a garast, s az MKE később az 1991. október 5-én létrejött Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ) alakuló ülésének volt kezdeményezője és az egyik házigazdája. Vass, 2018. 325.

HÁNY MAGYAR ÉLT KIJEVBEN 1986–1987-BEN?

Az egyes források a kárpátaljai gyökerekkel rendelkező kijevei magyarság lélekszámát – 1989 végén, tehát az MKE megalakulása idején – hol több száz,¹⁶ de legalább kétszáz főre,¹⁷ hol száz-kétszáz családra teszik,¹⁸ tehát leginkább a teljes észtsországi kárpátaljai gyökerű, magyar nemzetiségű populáció súlyához hasonlítható. A hiteles létszám megállapítását jelentős mértékben megnehezíti, hogy – ha hihetünk Vass Tibor ezirányú tapasztalatának – még a Kijevben élő több száz kárpátaljai magyar között sem létezett nemhogy formális kapcsolat, de még egyszerű ismeretség sem.¹⁹ Az biztos, hogy az MKE előkészítő ülésén mintegy hetven fő vett részt.²⁰ Megítélésem szerint a magyar állampolgárságú diplomaták, vállalati kiküldöttek és felsőoktatási intézmények hallgatói ennél zártabb közösségeket alkottak, hiszen ők azzal a tudattal élték a mindennapjaikat Kijevben, hogy ha letelik a tartós külszolgálatuk vagy a tanulmányaik ideje, előbb-utóbb visszamennek Magyarországra, valamelyest mindvégig idegen maradt számukra a szovjet környezet, ezért jobban egymásra is voltak utalva, mint az ukrainai szovjet valóságba született és részben már abban szocializálódott kárpátaljai magyarok.

Sajnos a rendelkezésre álló források alapján nem tudtam egészen pontosan megállapítani, hogy 1986 tavaszán, a csernobili atomerőmű reaktorának robbanása idején összesen hány magyar állampolgárságú kiküldött és egyetemi hallgató élt Kijevben. A Magyar Távirati Iroda (MTI) 1985. május 5-i egyik jelentése egy meg nem nevezett forrásra hivatkozva azt állította, hogy a magyar kolónia tíz családból, összesen körülbelül 35-40 főből áll, és mintegy kétszáz magyar diák tanul Kijevben.²¹ Ez az utóbbi adat első olvasásra talán túlzónak tűnik. Ha ugyanis abból indulunk ki, hogy Boros Józsefnek, a Művelődési Minisztérium főosztályvezetőjének 1985. május 22-i átirata alapján az 1984/1985-ös tanév második félévében a tárcának hatvanhat ösztöndíjasa tanult az ukrán fővárosban,²² nem gondoljuk valószínűnek, hogy a helyi katonai felsőoktatási intézményekben a Honvédelmi Minisztérium ösztöndíjával dupla annyi magyar egyetemista tanult volna,

¹⁶ Uo. 324.

¹⁷ Uo. 327.

¹⁸ PÁLDI, 1996. 29.

¹⁹ VASS, 2018. 324.

²⁰ PÁLDI, 1996. 29.

²¹ CSEH–HAÁSZ–KATONA–RING–TÓTH, 2018. 157–158.

²² Lásd a 2. sz. iratot.

mint az összes többi polgári felsőoktatási intézményben. Ám ha az MTI ezen információját összevetjük a főkonzulátus 1989. évi záró beszámolójában feltüntetett adatsorral a hallgatói létszámra vonatkozóan, akkor ez a kétszáz fős hozzávetőleges létszám mégiscsak reális lehet. Míg ugyanis 1989-ben a kijevi polgári egyetemeken és főiskolákon már csak 25 magyar ösztöndíjas tanult, addig a katonai intézetekben 102.²³

Nem rendelkezünk pontos statisztikával arra vonatkozóan sem, hogy 1986-ban a főkonzulátus mekkora apparátussal működött, hány diplomata és szolgálati útlevéllal rendelkező adminisztratív és technikai alkalmazott dolgozott az állományában. Az 1986. évi konzuli beszámoló rögzíti, hogy rajtuk kívül a magyar állami vállalatok kijevi kirendeltségének képviselőit és családtagjaikat is a főkonzulátus regisztrálta a Külügyminisztérium Protokoll Osztályán mint a főkonzulátus mellett működő vállalati képviselőket, s ök ezzel megkapták azokat az exterritoriális jogokat, amelyekkel a főkonzulátus adminisztratív és technikai dolgozói is rendelkeztek.²⁴ Páldi András 1986–1987. évi politikai beszámolójából kiderül, hogy az 1987. július 1-jei állapotnak megfelelően a Külkereskedelmi Minisztérium és a Kereskedelmi Kamara egy-egy képviselője, a Metalimpex és a Lignitimex cégek egy közös képviselője, a MALEV és az Ikarusz egy-egy kiküldött dolgozott ebben a minőségében Kijevben, és az év tavaszán a Videoton is kereskedelmi képviselőt nyitott az ukrán fővárosban három magyar alkalmazottal. A főkonzul már ebben a beszámolójában azt prognosztizálta, hogy a kijevi magyar kolónia létszáma nőni fog.²⁵ Igaza lett, ugyanis az 1989. évi politikai beszámoló rögzíti, hogy elsősorban annak köszönhetően, hogy 1989. március 1-jén megnyílt a Kijevi Magyar Kereskedelmi Képviselő, a magyar kolónia létszáma nőtt. A kereskedelmi kirendeltségen három minisztériumi kiküldött és 12 vállalat összesen 16 képviselője dolgozott, a magyar külképviseletek (főkonzulátus, kereskedelmi kirendeltség és a vállalati képviselő) összesen hatvan szovjet állampolgárságú alkalmazottat foglalkoztattak.²⁶ A magyar állami kiküldöttek, diplomaták, vállalati képviselők és magyar honosságú

²³ Páldi András főkonzul beszámolója a Kijevi Magyar Főkonzulátus 1989. évi konzuli tevékenységéről. Kijev, 1990. február 13. MNL OL, XIX-J-1-j, 1990/78. doboz, 001243/1990. sz.

²⁴ Páldi András főkonzul beszámolója a Kijevi Magyar Főkonzulátus 1986. évi konzuli tevékenységéről. Kijev, 1987. január 13. Uo. 1986/126. doboz, 00651/1986. sz.

²⁵ Páldi András éves politikai záró beszámolója. Kijev, 1987. július 6. MNL OL, XIX-J-1-j, 1987/126. doboz, 003901/1987. sz.

²⁶ Páldi András főkonzul beszámolója a Kijevi Magyar Főkonzulátus 1989. évi konzuli tevékenységéről. Kijev, 1990. február 13. Loc. cit.

személyek létszámának megállapításában az sem segít, hogy pontosan tudjuk, hány magyar gyermek tanult a honismereti iskolában az 1985/1986-os tanév második félévében,²⁷ hiszen nem állnak rendelkezésre arra vonatkozó információk, hogy ez a tizennégy nebuló hány családhoz tartozott.

A Kijevi Magyar Főkonzulátus azokat a magyar állampolgárságú személyeket is nyilvántartotta, akik nem a főkonzulátus vagy az állami vállalatok kirendeltségeinek az alkalmazottai voltak, tehát nem állami kiküldötként dolgoztak Kijevben, hanem az ukrán gazdasági és kereskedelmi szférában helyezkedtek el.²⁸ Az 1986. évi konzuli tevékenységről készített beszámoló szerint a konzuli kerületben, amely az egész Ukrán SZSZK területére kiterjedt, az 1986. december 31-i állapotnak megfelelően összesen 146 ilyen magyar állampolgárt tartottak nyilván, akik közül mindössze heten éltek a fővárosban. Ha összesítjük ezeket az információkat, akkor talán nem állunk messze a valóságtól, ha a kijevi kárpátaljai magyar közösség lélekszámát legalább kétszáz, legfeljebb háromszáz főre, a magyar állampolgárságú kijeviek – a három kategória tagjai összesen: állami kiküldöttek, felsőoktatási hallgatók és nem állami kiküldöttek – létszámát megközelítőleg kétszázötven főre tesszük. Így azt mondhatjuk, hogy a csernobili katasztrófa idején legalább négyszázötven, legfeljebb ötszázötven magyar élhetett a robbanás helyszínétől 112 kilométerre.

NYUGALOM VAGY PÁNIK?

Szabó János konzul 1986. május 28-i, tehát alig több, mint egy hónappal a csernobili reaktor robbanása után keltezett beszámolójában leszögezte, hogy alapvetően nyugodt légkör uralkodott a magyar kolónia tagjai körében a bal-eset után is, a főkonzul személyesen megtett mindent a diákok megnyugtatása érdekében, illetve az események nem zavarták a hivatali munkavégzést.²⁹ Ugyanezt kommunikálta a sajtó felé Monori István főkonzul is, a hazai orgánumok május 23-án rá hivatkozva közölték, hogy az Ukrajnában tanuló és szolgálatot teljesítő magyarok jó egészségnek örvendenek.³⁰

²⁷ Lásd a 3. sz. iratot.

²⁸ Ilyen volt például Husztej Tibor, aki a Szolnok megyei Törökszentmiklós mellett született, tehát magyar állampolgárként került a Kijevi Kereskedelmi Főiskolára, majd családalapítás miatt véglegesen az ukrán fővárosban telepedett le. Lásd: B. Gy.: Magyarországról Kijevbe – Távolságok nélkül. /Emberek, sorsok/. *Ukrajnai Magyar Krónika*, 2005. június 22. 4.

²⁹ Lásd a 3. sz. iratot.

³⁰ Idegenforgalmi tanácskozás Kijevben. Ezerkétszáz turista az ukrán fővárosban. *Magyar Hírlap*, 1986. május 23. 1–2. A hivatkozott rész: 2.

Ha azonban megnézzük a mellékletben közölt forrásokat, korántsem tűnik ennyire egyértelműnek a kép. Azt konstatálhatjuk, hogy a reaktorban bekövetkezett „üzemzavarról” lábra kelt hírek inkább pánikreakciót váltottak ki az emberekből. A magyar kolónián belül például sokan ennek tulajdonították a MALEV-iroda vezetőjének és családtagjainak május 4-i hirtelen hazautazását, s önmagában ennek ténye is nyugtalanságot idézett elő a kolónia tagjainak soraiban. Április 26. pénteki napra esett, s mivel a május 1-jei ünnepekkel négynapos munkaszüneti időszak vette kezdetét, az oktatás a felsőoktatási intézményekben csak május 7-én, kedden indult újra. A diákok közül ezért a legtöbben minden bizonnyal már az április 27-i hétvégén, de legkésőbb április 30-án, kedden hazautaztak Magyarországra. Egy forrásból kiderül az is, hogy mindösszesen tíz egyetemi hallgató maradt ott, de a balesetről szóló hírek miatt időközben heten közülük is a hazautazás mellett döntöttek.³¹

Hári Károlynak, a Belügyminisztérium III/II-8-as Osztálya vezetőjének egy jelentésében az áll, hogy az április 27. és május 3. között Magyarországra utazó hallgatók közül tizenöten engedély nélkül hagyták el az ukrán fővárost.³² Szilassy Attilának, a Művelődési Minisztérium külföldi ösztöndíjas referensének tudomása szerint még a hazautazásokat követő két hétben is legalább 20-25 olyan magyar egyetemista volt, aki nem ment vissza Kijevbe, s kivárt.³³

A mellékletben közölt iratok egy fontos tanuláságát érdemes külön is kiemelni: alapvetően a Központi Fizikai Kutatóintézet (KFKI) szakembereinek óvatosságra intő állásfoglalását figyelembe véve a Művelődési Minisztérium illetékesei sem biztattak arra minden kijevei magyar hallgatót, hogy sürgősen térjen vissza a Szovjetunióba. Alapvetően két olyan kategória volt, amelyek esetében lehetségesnek tartották az ideiglenes vagy tartós otthonmaradást. Úgy látták, hogy egyrészt azok, akik számára a sugárbiológiai méréseket végző szakemberek sem javasolták a visszatérést, családi okokra hivatkozva meghosszabbíthatnák/meghosszabbíthatják a magyarországi tartózkodásukat. Másrészt nyilván voltak olyanok is, akik a kialakult helyzetben egyáltalán nem akartak visszatérni. A minisztériumban eleinte úgy gondolták, hogy diplomáciai úton, vagyis a főkonzulátus segítségével el lehet intézni számukra az utóvizsgák letételét ősszel, vagy a teljes évhalasztást.³⁴

³¹ CSEH–HAÁSZ–KATONA–RING–TÓTH, 2018. 160–161.

³² Uo. 175–176.

³³ Lásd az 1. sz. iratot.

³⁴ Uo.

Végül azonban azt, hogy a hallgatók mindegyikének folytatnia kell a tanulmányait, az ukrán fél kategorikus álláspontja megkérdőjelezhetetlenné tette. A főkonzulátus május 14-i távirata szerint, amely arról is tudósít, hogy a hallgatók zöme addigra visszatért Kijevbe, az Ukrán SZSZK Felsőoktatási Minisztériuma nem látta indokoltnak a hallgatók távolmaradását. Az volt az álláspontjuk, hogy aki nem tér vissza, és a hiányzása az egy hónapot meghaladja, vizsgakötelezettségének nem tesz eleget, kizárják a felsőfokú oktatási intézményből. Megfelelő indok esetén ukrán részről arra láttak lehetőséget, hogy a vizsgákat, beszámolókat előre hozzák, és a vizsgaidőszak megkezdése előtt leadják,³⁵ vagyis nyilván az őszi utóvizsgák lehetőségére vonatkozó felvetést is visszautasították.

Elgondolkodtató, hogy ha a hazatért diákok egy részén elvégzett sugárbiológiai mérések nem is igazolták az akut fertőzöttséget,³⁶ a kijevi magyarok körében eluralkodó félelmek légkörében a Művelődési Minisztérium miéért utaztatott ki július 16-tól 145 magyar fiatal a Szovjetunióban 1986. szeptembertől kezdődő egyetemi, főiskolai tanulmányaik előtti szokásos hathetes nyelvi, országismereti előkészítő táborba, amelynek helyszíne hagyományosan Kijev volt. Felsőéves orvostanhallgatóként a Leningrádi Orvostudományi Egyetemen tanuló Papp B. János volt a tábor egyik diákvezetője és orvosa. Ő egy vele készült 1999. évi interjúban annak a véleményének adott hangot, hogy nem szabadott volna Kijev mellett táboroztatni a magyar diákokat. Úgy érvelt, hogy 1986. április 26-tól szeptember végéig a radioaktív szennyeződés folyamatosan került ki a légtérbe, s mivel csak szeptemberben készítették el a szarkofágot,³⁷ addig nem csökkenhetett a háttérsugárzás mértéke. Csernobilban még a történetek után három évvel is háromszor, nyolcszor nagyobb háttérsugárzást mértek, mint a baleset előtti években, s a 30 kilométeres zárt zónán kívül, a radioaktív csapadéktól függően, többek között Kijev környékén is foltos elhelyezkedésű sugár-szint-emelkedést észleltek. Ebből az interjúból kiderül, hogy a baleset miatt többen kérték, s legfőképpen szülők, hogy a hagyományokkal ellentétben

³⁵ Lásd az 1. sz. irat b) mellékletét.

³⁶ A KFKI-ben tizenöt kijevi magyar hallgatót vizsgáltak meg. A pajzsmirigy aktivitás náluk 0,34 KBQ és 0,36 KBQ érték között mozgott, miközben a budapesti lakosoknál 1,6 KBQ értéket mértek. CSEH–HAÁSZ–KATONA–RING–TÓTH, 2018. 175–176.

³⁷ A szarkofág valójában 206 nap alatt, november végére készült el, a technikai igénybevitelét csak 1986. november 30-án rendelte el a katasztrófa következményeinek enyhítésére alakított állami bizottság. Lásd: *Rosszijszkij nacionalnij doklad. 25 let Csernobilszkij avarii. Itogi i perspektivny preodolenija jejo poszledstvij v Rosszii 1986–2011.* Redaktor: BOLSOV, LEONYID. Moszkva, 2011. 20.

a tábor helyszíné ne Kijev legyen. Az illetékesek azonban azt válaszolták erre, hogy a csernobili atomerőműben törtétek nem jelentenek rájuk nézve semmiféle veszélyt. Papp B. meg is nevezi e tekintetben Szilassy Attilát, a Művelődési Minisztérium külföldi ösztöndíjasokért felelős osztályának vezetőjét és Soós Pált, a Moszkvai Magyar Nagykövetség oktatási felelősét, akik egybehangozón így nyilatkoztak.³⁸

A publikált források alapján érdemes árnyalni a Papp B. János interjújából kialakuló képet. Nyilvánvaló ugyanis, hogy eleinte a Művelődési Minisztérium álláspontja sem volt egyértelmű a táboroztatást illetően, maga Szilassy Attila vetette fel kérdésként a Külügyminisztérium előtt, hogy nem kellene-e a szovjet partnerekhez fordulni annak érdekében, hogy az előkészítő helyszínét áthelyezzék máshova. Ő azzal érvelt, hogy amennyiben Kijev marad a helyszín, számítani lehet arra, hogy egyesek lemondják a részvételüket a táborban.³⁹

A Művelődési Minisztérium őszi utóvizsgáztatásra és évhalasztásra irányuló puhatolozására adott ukrán reakciók azt is sejtetni engedik, hogy a táboroztatás helyszínének kérdését ugyancsak az ukrán fél álláspontja döntötte el. Mindamellett, hogy egy ilyen hagyományú tábor áthelyezése számtalan szervezési, adminisztratív, anyagi, s nyilván diplomáciai problémát is felvetett, s azok jórészt a szervező állam oktatási intézményét (intézményeit) terhelték, a korábbi helyszín megtartását presztízszempontok is indokolták. A baleset utáni szovjet kommunikációs stratégia leginkább arra irányult, hogy elfedje a súlyos tragédia valós mértékét, a humán és természeti környezetben okozott károk méreteit.⁴⁰ Teljes hírzárlat volt érvényben arról, hogy a robbanás következményeként és az elhárítási munkálatokból eredően mekkora volt az áldozatok tényleges száma. A szovjet szervek igyekeztek dezavualni a felszabaduló radioaktivitás valós veszélyét.⁴¹

³⁸ RÉZ KATA: Orenburg, Tengiz után Csernobil? A katasztrófa idején száz egyetemistát küldtek Kijevbe. *Napi Magyarország*, 1999. július 31. 32. Ha a kijevi előkészítő tábort nem mondta vissza senki, akkor nem száz, hanem száznegyvenöt diák vett részt rajta.

³⁹ Lásd az 1. sz. iratot.

⁴⁰ A kompetens szovjet párt- és igazgatási szerveken belüli kommunikációra lásd az alábbi orosz nyelvű munka vonatkozó fejezeteit: KOPCSINSZKIJ, GEORGIJ–STEINBERG, NYIKOLAJ: *Csernobil. Kak eto bilo. Preduprezsgyenyie*. Moszkva, 2011. A 4-es blokk reaktorában bekövetkező robbanás technikai, fizikai előzményeire és a helyreállításra irányuló erőfeszítésekre vonatkozó tárgyilagos információkat 1992-ben publikálták először. Lásd: *Csernobil. Pjaty trudnih let. Szbornyik matyerialov o rabotah po likvidacii poszledsvstvij avarii na Csernobilszkoj AESZ v 1986–1990 gg.* Redaktor: GUBANOV, VIKTOR. Moszkva, 1992.

⁴¹ Erre érzékletes leírást találunk: KOVALEVSZKAJA, LJUBOV: *Csernobil „DSZP”*. *Poszledsvstvija Csernobilja*. Kijev, 1995. 33–66.

Azt, hogy a magyar minisztériumokban megértéssel viszonyultak a Kijevben élő magyar kiküldöttek és felsőoktatási hallgatók aggodalmaihoz, s talán rugalmasabban álltak volna az igényeikhez, érzékletesen tükrözi, hogy Páldi András a budapesti ismerősei, Csernobil veszélyeire figyelmeztetve, le akarták beszélni arról, hogy elvállalja a kijevi megbízását.⁴² Meglepő volt számára, hogy még évek múlva is voltak olyan minisztériumi és vállalati szakemberek, akik nem voltak hajlandók néhány napos kiküldetésbe Kijevbe utazni. A külügyben, Csernobilra hivatkozva, többen is visszautasították a tartós kijevi kiküldetést.⁴³ A főkonzulátus dolgozói között később, még 1987 folyamán is, állandó beszédtéma volt a sugárzás, a félelem a betegségektől. A legenyhébb náthát is Csernobilnak tulajdonították. A szovjet kommunikációs stratégia kontraproduktivitását jelzi, hogy a főkonzulátus ukrán munkatársai naponta hozták a városban terjengő híreket, a titkosabbnál titkosabb információkat a sugárzás erősödéséről. Ő maga főkonzulként többször kért hivatalos információt különféle minisztériumokban, de sehol sem kapott, emiatt a nyugtalanság 1986 őszén és telén csak nőtt a kolónia tagjai körében. Ezért kérte, hogy küldjenek Kijevbe egy-két hazai szakembert, akik meg tudják nyugtatni a kolónia tagjait.⁴⁴ Ennek a külügyben eleget tettek, s így szervezték meg 1987. május 15-én Turai István orvosbiológus és Nagy György fizikus előadását és konzultációját a főkonzulátuson.⁴⁵

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának munkatársa, Csörsz Ibolya hívta fel a figyelmemet arra a jómagamat további kutatómunkára inspiráló mozzanatra, hogy éppen a csernobili erőmű 4-es blokkjának robbanása idején egy feltehetőleg több száz főből álló magyar turistacsoport is Kijevben tartózkodott. Akkoriban ő maga is az IBUSZ idegenvezetőjeként dolgozott, s 1986. április 23-án egy kisebb létszámú csoporttal repült ki Leningrádba. 1986. április 28-án jöttek vissza Magyarországra, s nagyon meglepődtek azon, hogy a leningrádi repülőtéren szinte percek alatt átjutottak az ellenőrzéseken, holott a szokásos procedura általában órákig tartott. Miután hazaérkeztek, akkor mondták el a kollégái az IBUSZ-ban, hogy mi történt Csernobilban, amíg Leningrádban tartózkodtak, erről semmilyen tájékoztatást nem adtak nekik. Ugyanebben az időben négy kollégája egy különvonattal, úgynevezett „Béke- és Barátságvonattal”, egy nagyobb létszámú csoportot kísért Kijevbe. Őket sem tájékoztatták semmiről, sőt, még a május 1-jei felvonulásra is kivitték őket. Feltűnt nekik a városban

⁴² PÁLDI, 1996. 20.

⁴³ Uo. 23.

⁴⁴ Uo. 21–22.

⁴⁵ Lásd a 4. sz. iratot.

járva, hogy mennyire alaposan mossák az épületeket. Az ukrán partnereik nem árulták el, hogy a sugárszennyezés veszélye miatt teszik ezt, a magyar turisták azt hitték, hogy az ünnepség miatt van, vagyis az ukránok azt szeretnék, ha tisztább, szebb lenne a város. Amikor Csapnál jöttek át a határon és ott váraakoztak órákig a vagonok átemelése miatt, akkor az egyikük ismerőse, egy vámtiszt mesélte el nekik, hogy mi történt Kijev közelében a kinti tartózkodásuk alatt.⁴⁶

DOKUMENTUMOK⁴⁷

1.

**Boros Róbertnek, a Művelődési Minisztérium főosztályvezetőjének⁴⁸
átirata Birnbauer Józsefnek, a Külügyminisztérium
I. Területi Főosztálya vezetőjének
Budapest, 1985. május 22.⁴⁹**

Művelődési Minisztérium
Ügyiratszám: 0014/11/1986
Dr. Birnbauer József elvtársnak⁵⁰
Főosztályvezető
Külügyminisztérium
Budapest

Szigorúan titkos!

Kedves Birnbauer Elvtárs!

Hivatkozással Szilassy Attila elvtárral történt megbeszélésükre, az alábbiakban közlöm a Külföldi Ösztöndíjas Osztály tájékoztatóját a Kievből⁵¹ tanuló magyar ösztöndíjasokról:

⁴⁶ Csörsz Ibolya szíves közlése alapján.

⁴⁷ Az iratok szövegzésének eredeti tagolásán és elrendezésén nem változtattam. Az értelemzavaró központozást és a helyesírási hibákat a mai helyesírási szabályok szerint javítottam. A gépelésből adódó egyes mechanikus hibákat vagy elütéseket, illetve egyes szavak régies alakját ugyanakkor meghagytam. A dokumentumok alján lévő eredeti aláírásokat, szignókat kurziváltam. Az iratokban szereplő, ma is élő fizikusok és biológusok, a kijevi magyar egyetemi hallgatók, illetve a Művelődési Minisztérium szervezeti egységei vezetőinek nevéhez nem írtam életrajzi jegyzetet.

⁴⁸ Boros Róbert a Művelődési Minisztérium nemzetközi kapcsolatokért felelős osztályának főosztályvezetője volt.

⁴⁹ Az irat jelzete: MNL OL, XIX-J-1-j, 1986/139. doboz, 003082/1986. sz. Eredeti gépelt. A mellékletek másolatok.

⁵⁰ Birnbauer József (1931–2009): diplomata, 1982–1988 között a Külügyminisztérium I. Területi Főosztályának helyettes vezetője, majd vezetője. 1988-tól 1992-ig a moszkvai nagykövetségen szolgált első beosztottként, 1989. május 30-tól rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter.

⁵¹ Sic! Itt és a későbbiekben is Kijev.

„A folyó tanévben a Művelődési Minisztériumnak 66 ösztöndíjasa tanul Kievdben, 7 felsőoktatási intézményben; közülük 30 a Kievi Polgári Légiforgalmi Egyetemen. (Rajtuk kívül katonai főiskolán is tanulnak HM-ösztöndíjasok.)

A május elsejei négy napos tanítási szünet alatt többen hazajöttek, s közülük néhányan öntevékenyen jelentkeztek mérésre a KFKI-ben.⁵² A mérést végző dr. Andrási Andor osztályvezető olyan tájékoztatást adott, hogy csupán egy ösztöndíjasnak kell újabb kontrollra visszatérnie. Egyben azonban – nem hivatalosan – azt javasolták, hogy ha az itthon-tartózkodás tanulmányaikban nem gátolja a diákokat, jobb lenne 1-2 hetet Magyarországon tölteniük.

A fentiek ismeretében, valamint a Külügyminisztériummal történt konzultáció alapján a mellékelt telexet (1. sz. melléklet) adtam le május 6-án délelőtt. Tudomásom szerint az elmúlt 2 hétben 20-25 hallgató tartózkodott itthon, s a velük, valamint a szüleikkel történt beszélgetés során mindig azt javasoltuk, hogy ha egyetemi munkájuk megengedi, még ne utazzanak vissza. (A hallgatók közül a minisztériumban csak 14-en jelentkeztek.)

A főkonzulátus május 14-én kelt telexe azonban kategorikusan fogalmaz (2. sz. melléklet). Erről is tájékoztattuk az érdeklődő ösztöndíjasokat, ha nem is egyértelműen a főkonzulátus megfogalmazásában. Így minden bizonnyal többségük készül visszatérni Kievdbe, mert nem akarja elveszíteni a félét.

A KFKI munkatársai annak ellenére, hogy tudják, nincs közvetlen veszély, még ma is óvatosan fogalmaznak. Tartanak attól, hogy tiszta-e az ivóvíz, a kintlét milyen mértékben hathat a nők (különösen az állapotosok) egészségére, s továbbra is – ha arra lehetőség van – az időnyerést javallják.

A hallgatók további sorsával kapcsolatban a következő elképzeléseink vannak:

1) akik részére a sugárbiológiai kontroll szakemberei az itthon-tartózkodást ajánlják, családi okokra hivatkozva, esetleg maradjanak itthon;

2) a többiek részére határozottan javasoljuk a visszatérést a vizsgák letételére,

3) amennyiben a jelenlegi visszatérést nem vállalnák, a következőket kérjük az intézményekkel elintézni:

- biztosítsák az őszi utóvizsgák letételét; vagy
- engedélyezzék az évkihagyást.

(Ez azért is fontos, mert egy hazai egyetemen való tanulás mindenképpen sok problémát vethet fel, a repülőmérnökök képzése pedig meg sem oldható.)

⁵² Vagyis a Központi Fizikai Kutatóintézetben.

1) Akik itthon kívánják tanulmányaikat befejezni, arra módot kell adni. (Véleményem szerint a fiatalok többsége vissza akar térni, és ha félve is, de vállalja a visszatérést.)

2) Főkonzulátusunknak mindent meg kell tennie, hogy az ügyben segítséget adjanak a hallgatóknak.

Nagy gondot jelent az 1986. nyarán kiutazó új ösztöndíjasok jövője is. A következő tanévben 145 új hallgató kezdi meg a Szovjetunióban tanulmányait, s részükre a nyári előkészítő tanfolyamot július 15.–augusztus 30. között a korábbi évekhez hasonlóan, a Kievi Állami Egyetem szervezi. A kérdés a következőképpen vetődhet fel:

1) Mindenképpen számíthatunk lemondásra, különösen, ha a tanfolyam Kiebben marad;

2) ez esetben elfogadjuk-e a lemondók átirányítási kérelmét hazai egyetemre? (erre ugyanis egyébként nincs lehetőség);

3) forduljunk-e kéréssel a szovjet partnerekhez az előkészítő színhelyének áthelyezésére?

Szilassy Attila s. k.⁵³

Budapest, 1986. május 22.

Eltvársi üdvözlettel

Boros

(Dr. Boros Róbert)

főosztályvezető

a) Melléklet

**Szilassy Attilának, a Művelődési Minisztérium Nemzetközi Ösztöndíjas Osztálya vezetőjének távirata Monori István kijevei főkonzulnak
Budapest, 1986. május 6.**

Magyar Népköztársaság Nagykövetsége

Monori István főkonzul elvtársnak

Kiev

⁵³ Az akta belső oldalán Kővári Péter (1924–2006) külügyminiszter-helyettes (1984. szeptember 25-től 1988. novemberig) kézírásos pro domo bejegyzése olvasható: „*Javaslom Boros elvtárs/lelőnek másolatát Marjai elvtárs/nak is megküldeni. Kővári. V/27.*” Alatta Barity Miklós (szül. 1929) külügyminiszter-helyettes (1985. november 1-től 1988. március 10-ig) által szignált gépelt szöveg: „*Az anyagot a Művelődési Minisztérium az MSZMP KB kérésére készítette. Nekünk csak tájékoztatás céljából küldték meg. Nem vagyunk illetékesek másnak megküldeni. V/29. B[arity].*”

Tájékoztatom, hogy az ismert okok miatt Losonczy Attila, Losonczyiné Kovács Katalin, Máté Béla, Keszthelyi Zoltán (KIIGA) és Keszthelyiné Kobzos Katalin (Mezőgazdasági Főiskola) két-három hétig itthon maradnak. Kérjük ezt jelezni az érdekelt felsőoktatási intézményeknek, kérni megértésüket, és azt, hogy hiányaik bepótlására legyen majd lehetőségük.

Amennyiben más ösztöndíjas hazai kivizsgálásra jelentkezne, kérem, hogy a Főkonzulátus azt segítse elő.

Budapest, 1986. május 6.
Szilassy Attila

b) Melléklet
Szabó János kijevi konzul távirata Szilassy Attilának
Kijev, 1986. május 14.

Kijev, 1986. május 14.

Tájékoztatom, hogy a kijevi felsőfokú oktatási intézetekben az oktatás a tanterv szerint folyik. A május elsejei ünnepekre elutazott diákok többsége visszatért. Egyes kapitalista országokból itt tanulókat, továbbképzőseket, aspiránsokat hazarendeltek, annak ellenére, hogy az ellenőrzés náluk sem mutatott ki egészségre veszélyes mennyiségben felhalmozódott káros anyagot. A magyar diákok többsége visszatért és rendben folytatja tanulmányait. A Felsőoktatási Minisztérium véleménye szerint nem indokolt a hallgatók távolmaradása. Az az álláspontjuk, hogy aki nem tér vissza, [és] a hiányzása az egy hónapot meghaladja, vizsgakötelezettségének nem tesz eleget, kizárják a felsőfokú oktatási intézményből. Megfelelő indok esetén arra van lehetőség, hogy a vizsgákat, beszámolókat előre hozzák, és a vizsgaidőszak megkezdése előtt leadják.

49. Szabó János konzul

2.

Szilassy Attila távirata a Moszkvai Magyar Nagykövetségnek és a
Kijevi Magyar Főkonzulátusnak
Budapest, 1986. május 22.⁵⁴

⁵⁴ Az irat jelzete: MNL OL, XIX-J-1-j, 1986/139. doboz, 003082/1986. sz. Gépelt másolat.

MNK Főkonzulátus
Monori István főkonzul
Kiev

MNK Nagykövetség
Soós Pál elvtársnak⁵⁵
Moszkva

1) A tanfolyam létszáma 145 fő, ebből fiú 87, leány 58. A csoport július 16-án indul 8 órakor a Tiszával. A táborvezetőség létszámáról és összetételéről moszkvai nagykövetségünk tud tájékoztatást adni.

2) Korábbi telexeinkben jelzett hallgatók 1-2 napon belül visszaérkeznek és jelentkeznek a főkonzulátuson. Valamennyi visszatérő hallgató intézményeit szíveskedjen tájékoztatni, hogy mulasztásukat tekintsék igazoltnak, s adjanak meg minden segítséget, hogy vizsgáikat minél hamarabb megkezdhessék. Ha a vizsgák átütemezését kérik – egy részét a júniusi vizsgaidőszakban, egy részét szeptemberben – főkonzulátusunk azt is támogassa.

A teljes május havi ösztöndíjat valamennyi hallgató kapja meg.

Budapest, 1986. május 22.
Szilassy Attila

3.

Monori István kijevi főkonzul jelentése a Külügyminisztérium I. Területi Főosztályának az ukrajnai felsőoktatási intézményekben tanuló magyar állami ösztöndíjasok ügyeiért felelős Szabó János konzul beszámolójának felterjesztéséről
Kijev, 1986. július 2.⁵⁶

A Magyar Népköztársaság Főkonzulátusa
26/1/Sz.T./1986.

Szigorúan titkos.

Készült: 4 példányban

Központ: 2 példány

NK Moszkva: 1 példány

Irattár: 1 példány

Külügyminisztérium

I. Területi Főosztály

⁵⁵ Soós Pál a moszkvai magyar nagykövetség oktatási ügyekért felelős tanácsosa volt, aki ebben a minőségében a magyar egyetemi hallgatók szovjetunióbeli tanulmányait is koordinálta.

⁵⁶ Az irat jelzete: MNL OL, XIX-J-1-j, 1986/140. doboz, 003796/1986. sz. Eredeti gépelt. A melléklet másolat.

Mellékelten felterjesztem Dr. Szabó János ösztöndíjas felelős jelentését. A benne foglaltakkal alapvetően egyetértek. Szabó elvtárs az ösztöndíjas munkájával összefüggő jelentési kötelezettségének eleget tett. Egyéb területeken végzett jelentő munkáját a Központnak felterjesztett jelentései mutatják.

*Monori István*⁵⁷
(Monori István)
főkonzul

Melléklet

Az ukrajnai felsőoktatási intézményekben tanuló magyar állami ösztöndíjasok ügyeiért felelős kijevi konzul, Szabó János beszámolója Kijev, 1986. május 28.

26/1/Sz. T./1986.
Szigorúan titkos.
Tárgy: Munkámról beszámoló.

Jelentés
1986. május 28.

A főkonzulátuson beosztásom és munkaköröm az elmúlt évben nem változott. Feladatom elsősorban az Ukrajnában tanuló magyar ösztöndíjas egyetemisták ügyeinek intézése, tanulmányi munkájának segítése, az oktatással kapcsolatos intézményekkel a kapcsolattartás. Továbbra is feladatom volt a honismereti iskola szervezési teendői, a Nagy Honvédő Háború veteránjaival kapcsolatban is kaptam feladatot, és esetenként az Ukrajnában dolgozó magyar munkásokkal is volt konkrét megbízatásom. A konzuli munkát végző elvtárs távollétében ellátom a konzuli feladatokat is. Esetenkénti megbízatások szerint részt vettem az itteni KÜM által szervezett tájékoztatáson, és a főkonzulátust képviseltem diplomáciai rendezvényeken is. Segítettem a főkonzul elvtársnak a biztonsági intézkedések kidolgozásánál az intézkedések betartásának ellenőrzésében, javaslatot tettem az ügyeleti beosztásra.

⁵⁷ Monori István (1932–2016) diplomata, 1969-től főosztályvezető a Külügyminisztériumban, 1971–1975-ben a moszkvai nagykövetségen rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, 1978-tól 1983-ig a Külügyminisztérium Külpolitikai és Elemző Osztályának vezetője. 1983. május 10-től 1987. július 7-ig kijevi, majd 1993–1995-ben ungvári főkonzul. Részletes életrajzát lásd: BARÁTH MAGDOLNA–GECSENYI LAJOS: *Főkonzulok, követek és nagykövetek 1945–1990*. Budapest, 2015. 223.

Az előző évhez hasonlóan idén is végeztem a meghatározott sajtótermékek figyelését és cikk írásával részt vettem hazánk eredményeinek az ismertetésében is.

A fenti területeken végzett munkámmal kapcsolatban az alábbiakat kívánom megemlíteni.

Az ösztöndíjasoknál a néhány éve elkezdődött csökkenési tendencia tovább folytatódott, sőt az információnk szerint az 1986/87-es tanévben az Ukrajnában tanuló diákjaink száma még kevesebb lesz.

Több főiskolán, egyetemen a következő tanévben magyar diák már nem fog tanulni. Így az Állami Egyetemen, az Idegennyelvű Pedagógiai Főiskolán. Jelentősen csökken a létszám a Polgári Légiforgalmi Mérnök Főiskolán is. A létszámcsökkenés okai felől nálunk is érdeklődnek az oktató területen levő kapcsolataink. Egyértelműen kifejezésre juttatták, hogy szívesen vennék, ha az itt tanulók létszáma nem csökkenne. A maguk részéről ezt kezdeményezik. Az ukrán és a magyar felsőoktatási intézmények közötti kapcsolatokat nem tartják sem az egyetemeken, sem a Minisztériumban kielégítőnek. Szeretnék azokkal bővíteni, de a hivatalos kezdeményezést a mi részünkről várják. Ezekkel kapcsolatban javaslatot tettünk.

Értékelésem szerint a felsőoktatási intézményekben az illetékes szervek, személyek megértéssel foglalkoznak diákjaink ügyeinek intézésével, segítenek a gondjaik megoldásában. A diákjainkkal kapcsolatban figyelemreméltó panasz nem hangzott el. A KIIGA⁵⁸ vezetése javasolta egy diákunknak a kizárását a nem megfelelő tanulmányi munkája miatt. (Az ügy még nincs lezárva). A műszaki egyetem egyik diákunk emberi magatartása miatt fordult panasszal a főkonzulátushoz. Az ügyet rendeztük. Bármikor fordulhattunk hozzájuk, mindig fogadnak és az ifjúsági vonalon dolgozó állami vezetőkkal is mindennapos a kapcsolatunk.

A főkonzulátus az oktatás terén dolgozókat a nemzeti ünnepünk alkalmából rendezett fogadásra meghívta, de külön is szerveztünk részükre fogadást. Az előkészítő tanfolyamokon vezető feladatot végző 3 főt pedig lakásomon láttam ebéden. Az oktatókat a nemzeti ünnepükön és más alkalmakkor (újév, nőnap, November 7., Május 1.) üdvözlő-lappal is köszöntjük.

Vidéki városokban lévő egyetemek vezetőivel elsősorban levelezés útján tartjuk a kapcsolatot. Az elmúlt évben személyesen Harkovban három egyetemet kerestem meg és folytattam tájékoztató megbeszélést a diákjainkkal

⁵⁸ A Kijevi Polgári Repülőmérnöki Egyetem orosz nevének (Kijevszkij Insztitut Inzsenyerov Grazdanszkoy Aviacii) rövidítése.

foglalkozó tanárokkal. (Külön jelentést készítettem.) Harkovi tartózkodásom idején látogatást tettem a megyei tanács elnökénél és titkáránál is.

A kijevi diákokkal a kapcsolatom mindennapos, de a Lvovban, Harkovban, Odesszában dolgozó diákok képviselőivel is legalább félévenként találkozom, így az ő gondolataikat, problémáikat is ismerjük.

Az Ukrajnában tanuló diákjaink tanulmányi átlaga a Szovjetunióban tanulókat átlaga felett van. A főkonzulátus a szabadidejük kulturált eltöltéséhez lehetőségein belül a feltételeket biztosítja. (Klub-helyisége átépítése, videózás biztosítása). Esetenként segítséget nyújt az élelmiszerekkel való ellátásukhoz is. A csernobili események után is a főkonzul elvtárs mindent megtett a diákok megnyugtatása érdekében. A politikai képzésük elősegítésére is történtek intézkedések – MLEE⁵⁹ megszervezése, pártnap előadó biztosítása. A diákok részéről engedély nélküli hazautazás több alkalommal előfordult, de a KISZ segítségével ezt is sikerült csökkenteni. A moszkvai nagykövetségünk oktatási csoportjával jó munkakapcsolatunk van.

A honismereti iskolánkban a tanítási munkát két katonai intézetben tanuló felesége látta el. A Kijevben élő gyerekeknek hetenként tartottak foglalkozást, a vidéken élőket pedig havonta egy alkalommal hívtuk be konzultációra. Sajnos a vizsgát a gyerekek májusi elutazása miatt nem tudtuk megtartani, azt őszre halasztottuk. A tanárok feladataikat lelkiismeretesen látták el. A honismereti oktatásban 14 gyerek vett részt. A tanárokkal rendszeresen találkoztam és a tapasztalatokról a moszkvai honismereti iskola igazgatóját is tájékoztattam.

A veteránokkal kapcsolatos rendezvények megszervezésében is részt vettem. Esetenként a főkonzul elvtárs megbízásából fogadtam egy-egy képviselőjüket, az általuk szervezett rendezvényeken képviseltem a főkonzulátusunkat. A kapcsolatunk elvtársi. Mindig szívesen jönnek hozzánk, érzik megbecsülésüket, de mindig szóba hozzák, hogy szeretnék meglátogatni azokat a helyeket, ahol annak idején harcoltak. Megjegyezték többen, személyesen, de levélben is, érdeklődtek még az idén is, hogy a magyarok a felszabadulásunk 40. évfordulója alkalmából miért nem adott⁶⁰ kiténtéseket. Az idén is februárban filmvetítéssel egybekötött fogadást adtunk a veteránok tiszteletére, ahol körülbelül 50 fő jelent meg.

⁵⁹ A Budapesten 1952. szeptember 13-án létrehozott, 1957-től országos hálózattal működő intézményrendszer, a Marxizmus-Leninizmus Esti Egyetem nevének rövidítése. Az 1960-as évek első felétől kihelyezett tagozatai jöttek létre más felsőoktatási intézményekben, szakmai, művészeti egyesületekben. A Magyar Népköztársaság külképviselőin dolgozók és a külföldi magyar ösztöndíjasok levelező oktatás keretében végezheték el a stúdiumait.

⁶⁰ Sic! Egyeztetési hiba az eredetiben.

A múlt évi szabadságom óta három alkalommal jártam Csernovciban, ahol találkoztam az építkezés vezetőivel, a városi, [a] kerületi tanács, az Inturiszt⁶¹ elnökhelyettesével is, és az építésen dolgozóknak konzuli fogadóórákat tartottam. Az építkezés vezetői tájékoztattak a munkájukról, gondjaikról és feladatukról, amelyeket meg kell oldanunk. A konzuli fogadóórán esetenként 10-14 ember jelent meg. Többségük családi – nőülés, áttelepülés, gyerek – állampolgársági ügyeinek intézéséhez kért tájékoztatást, segítséget. A helyszíni tapasztalatokról hivatalvezető elvtársat tájékoztattam. Véleményem szerint az odautazások hasznosak, eredményesek voltak.

A főkonzulátuson az elmúlt évben a konzuli munkát végző elvtárs szabadsága és más elfoglaltsága miatti távollétei alatt mintegy két hónapon keresztül elláttam a konzuli feladatokat is. Ezidő alatt a szokásos napi feladatok (vízumkiadás, házassági tanúsítvány, áttelepülési ügyek intézése) fordultak elő. Rendkívüli események nem adódtak.

A főkonzul elvtárs megbízásából részt vettem az itteni Szövetség, az Energetikai Minisztérium, [a] Tervhivatal, a Felsőoktatási Minisztériumban, a Komszomolnál szervezett tájékoztatókon.

Az ott elhangzottokról szóban tájékoztattam a főkonzul elvtársat, illetve arról írásos feljegyzést készítettem.

A főkonzulátus napi munkájában is folyamatosan részt vettem, így a napi megbeszéléseken, ahol én is rendszeresen ismertettem az általam figyelt sajtóban megjelent magyar vonatkozású, vagy más szempontból figyelmet érdemlő híradásokat.

A főkonzulátuson szervezett fogadásoknak, rendezvényeknek én is résztvevője vagyok, és az azzal kapcsolatban részemre meghatározott feladatokat ellátom. Előfordult, hogy a főkonzulátus vezetőjének, vagy helyettesének távolléte, illetve akadályoztatása miatt én képviseltem a főkonzulátusunkat.

A bolgár, mongol főkonzulok elutazása alkalmából és a kubai nemzeti ünnep alkalmából rendezett fogadásokon vettem részt. A fogadó állam protokollja által szervezett rendezvényeken, ahová meghívót kaptam, mindenütt a meghívásnak megfelelően eleget tettem.

Felszabadulásunk évfordulója alkalmából én is készítettem két cikket, amelyek a helyi lapokban jelentek meg, az egyik február 13-án, a másik április 4-én.

Mint biztonsági felelős is végeztem feladatot, arról külön jelentést készítek.

Véleményem szerint az elmúlt évben a kapcsolataim köre az előző évhez viszonyítva szélesedett és több területen el is mélyült. A fogadó országban

⁶¹ Vagyis a szovjet állami utazási iroda.

lévő, velem hasonló témákkal foglalkozó diplomatákkal a kapcsolatom az itteni szokásoknak megfelelően alkalmoszerű. Ha szükséges, csak akkor, vagy közös rendezvényeken találkozunk.

A magyar kolónia tagjaival a kapcsolatunk (feleségemmel együtt) megítélésém szerint normális, a társadalmi rendezvényeken, hivatalos eseményeken részt veszünk és a kapott feladatokat végrehajtjuk.

Úgy vélem, hogy a szűkebb kolónián belül a hangulat jó, a munkában észlelhető az egymás segíteni akarása. Az eredményes munka végzésének a feltételei adottak.

A fenti véleményemet látszik igazolni az is, hogy a csernobili események sem zavarták meg a munkánk végzését. Mindenki megfontoltan, felelősségteljesen látta el a munkáját.

(Dr. Szabó János)

4.

**Páldi András kijevi főkonzul jelentése Várkonyi Péter
külügyminiszternek a kijevi magyar kolónia helyzetéről
a csernobili katasztrófát követően
Kijev, 1987. május 19.⁶²**

Magyar Népköztársaság Főkonzulátusa
41/SZT/1987

Készült: 5 példányban
Kapja: 2 példány KÜM
1 példány KÜM PB
1 példány Nk⁶³ Moszkva
1 példány Sajtó

Szigorúan titkos
Kijev, 1987. május 19.
Tárgy: Csernobil és a
kijevi magyar kolónia

Várkonyi Péter elvtárs⁶⁴
külügyminiszter
Budapest

⁶² Az irat jelzete: MNL OL, XIX-J-1-j, 1987/130. doboz, 003019/1987. sz. Eredeti gépelt.

⁶³ Vagyis: Nagykövetség.

⁶⁴ Várkonyi Péter (1931–2008) kommunista politikus, diplomata, 1969–1980 között miniszterhelyettesi, majd államtitkári rangban a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatási Hivatalának elnöke, 1980–1982-ben a *Népszabadság* főszerkesztője, 1982–1983-ban az MSZMP KB titkára. 1983. július 9. és 1989. május 2. között külügyminiszter.

A csernobili robbanás utáni napokban és hetekben a Kijevben élő és dolgozó magyarok – ugyanúgy, mint a kijevi lakosok – csak hiányos hivatalos információkat kaptak. Az intézkedéseknek megfelelően becsukták az ablakokat, ritkán mentek ki az utcára, naponta porszívózták és felmosták a lakásokat, óvakodtak a tej és zöldségfélék fogyasztásától stb. A szovjet szervek – Monori István, akkori főkonzul közbenjárására – megmérték a magyarokat is, de csak azt közölték, hogy a kapott sugárdózis nem éri el a „normát”, ami nem nyugtatott meg senkit.

A főkonzulátusról senki, de a kereskedelmi képviselők és diákok közül többen hazautaztak ellenőrző vizsgálatra. Utána mindenki hazajött.

Tény, hogy a magyarok között volt nyugtalanság (ami természetes), de semmiféle pánik nem volt tapasztalható. Csernobil miatt senki se ment haza, tanulmányait senki sem szakította meg, olyan körülmények között, amikor Kijevből, aki csak tudott, eltávozott. Ez a magatartás elismerést érdemel.

Ősszel mindenki megnyugodva kezdte el a munkát és a tanulást, abban a tudatban, hogy a veszély elmúlt. A hivatalos szervek arról beszéltek, hogy a falevelek lehullása majd és⁶⁵ a hó elolvadása után lényegében megszűnik Csernobil minden következménye. Ahogy azonban közeledett és megjött a tavasz, a nyugtalanság mind a városban, mind a kolóniában egyre nőtt. Taggyűléseinken, szakszervezeti értekezleteken újra és újra felvetették, hogy tenni kell valamit, mert a helyzet nem javul. A fokozódó nyugtalanság oka egyrészt az volt, [hogy] a városban szerzett mérőműszerekkel egyesek rendszeresen mért adatai azt mutatták, hogy tavasszal a sugárzás szintje nem volt kisebb, mint ősszel, másodszor a hatóságok túlságosan optimista nyilatkozatokat tettek, miközben – többen tudtak arról, hogy – a kijevi vezetők, tudósok egy része Ukrajna déli vidékeiről hozatja családja részére az élelmiszert, harmadszor szaporodtak a városban a hírek a folytatódó sugárzásról és a különleges gyógymódokról. A hírek zűrzavara egyre nőtt.

Még olyan „bizalmas” közlés is eljutott hozzánk, hogy az egész erőművet leállítanák, mert nem biztonságos, de mivel innen kapják a KGST-országok az áramot, a SZU⁶⁶ kénytelen működtetni.

Növelte a bizonytalanságot néhány olyan tény, amelyre senki se tudott megnyugtató választ adni. Ilyenek voltak például:

- Ősszel megszüntették a piacokon az élelmiszerek vizsgálatát, a tél folyamán viszont újra bevezették.

⁶⁵ Sic!

⁶⁶ Vagyis a Szovjetunió.

- Az ősszel fűrt artézi kutakat a tavasszal működőképessé tették, az utcákon csapokat szereltek fel, miközben állandóan azt hangoztatták, hogy a víz egészséges és iható.

- Megtiltották a gombaszedést az erdőben és a gomba piaci árusítását.

A nyugtalanság csillapítása és a sugárveszély méreteinek és esetleges biológiai következményeinek megértése céljából arra az elhatározásra jutottunk, hogy hazai segítséget kérünk. Ezért felvetettük gondjainkat Rajnai elvtársnak,⁶⁷ Juhász elvtársnak a PB titkáranak és a Szakszervezeti Bizottságnak. Mindenütt megértésre találtunk és az ő segítségükkel került sor két hazai szakember kijevi utazására.

Ilyen előzmények után, május 15-én dr. Turai István orvosbiológus, az Országos Sugárbiológiai Intézet tudományos munkatársa és dr. Nagy György fizikus, a KFKI tudományos munkatársa tájékoztatót és konzultációt tartott a kijevi kolónia számára.

Az előadók nagy tudományos felkészültséggel, hazai és nemzetközi mérések adatainak felhasználásával, a sugárveszély fizikai és biológiai problémáinak részletes ismertetésével világossá és érthetővé tették, hogy Kijevben nyugodtan lehet élni és dolgozni; Csernobil következményei és egészségre káros hatása nem magasabb, mint Kelet- és Közép-Európa legtöbb államában. Különösen hatásos és meggyőző volt az, hogy mindenkinek megmutatták a múlt évben rajta mért adatokat. Megjegyezték, hogy némelyik helyi intézkedést, például az ablakok bezárását szükségtelennek tartják.

Megmagyarázták azt is, hogy a talajban maradt sugárzó részecskék csak nagyon minimális mértékben kerülhetnek a növénybe, ezért a zöldségfélék és a tej is szabadon fogyasztható. Ez azért is fontos volt, mert többen, főként kisgyerekek az kérték, hogy szervezzük meg a tej és a zöldségfélék Magyarországról történő rendszeres szállítását.

A konzultáció során a kolónia tagjai nagyon sok – mintegy 30 – kérdést tettek fel, többek között a következőket:

- A tejfogyasztás következtében nem halmozódik-e a szervezetben a sugárdózis, és veszélyes lehet-e a terhes nőkre?

⁶⁷ Rajnai Sándor (1922–1994): kommunista titkosszolgálati vezető, hírszerző, diplomata. 1957. áprilistól a Belügyminisztérium Politikai Nyomozó Főosztály helyettes vezetője. Az 1956. évi forradalom leverése után a Kádár-kormány megbízásából irányította a forradalom vezető személyiségeinek letartóztatását, Romániában ő tartóztatta le és szállította onnan magyar vizsgálati börtönbe Nagy Imrét és társait. 1978–1982-ben bukaresti, 1982. augusztus 6-tól 1989. május 30-ig moszkvai nagykövet.

- Ha tényleg nincs veszély, akkor a szovjet szervek miért tartják még mindig fenn a régi korlátozásokat, a piaci ellenőrzést, a városba való beutazás ellenőrzését, még a déli bevezető utakon is stb.?

- Milyen élelmiszerek fogyasztása a legbiztonságosabb?

- A HVG 1987. május 2-i száma azt írta, hogy „Minszk és Gomel városokban a háttérsugárzás mértéke a megengedett határon belüli, Kijevben annál némileg magasabb.”⁶⁸ Ilyet szovjet újságokban nem olvastunk, mi itt az igazság, mit jelent a „megengedett” szint?

- Hordhatjuk-e az eddig használt ruhákat és cipőket? Némelyik használati tárgy (szék, szőnyeg stb.) saját mérés szerint magas sugárszintet mutat. Használjuk-e vagy dobjuk ki, a használata milyen következményekkel járhat?

A kolónia tagjainak nagy érdeklődését mutatta, hogy a konzultáció 4 órán keresztül tartott. Nagyhatású és megnyugtató volt mindkét szakember széleskörű szakismerete, világos válaszaik, gyakorlati tanácsaik. Azt ajánlották, hogy aki szükségesnek tartja, a nyári szabadság idején keresse fel valamelyik intézetet, ahol a szükséges méréseket elvégzik és közlik annak eredményét is. Vigyék be azokat a ruhákat és cipőket is, amelyek ellenőrzését szükségesnek tartják.

A hallgatóságban csak egy hiányérzet maradt. Felszólalásaikban elmondták, hogy teljes megnyugvást az jelentett volna, ha a szakemberek mérőműszerekkel a használati tárgyakat és a lakásokat is megmérték volna.⁶⁹

Úgy gondolom, hogy a tudományos érvek, a tudományos intézetek által ismert mérési adatok és gyakorlati tanácsok elégséges mértékben megnyugtatták a Kijevben élő magyarok túlnyomó többségét arról, hogy Csernobil nem veszélyezteti sem az övék, sem gyermekeik egészségét.

Tájékoztatóként közlöm, hogy az ukrán egészségügyi miniszter⁷⁰ cikket írt az Esti Kijev című újságban,⁷¹ amelyben elítélte az ukrán szervek tájékoztató tevékenységét és egyes intézkedését Csernobillal kapcsolatban. Azt írta, hogy a veszélyt erősen eltúlozták, nem adtak a helyzetről teljes

⁶⁸ A rövid cikk a lap *Hét nap* című képes híresszefoglalójában jelent meg. Lásd: Csernobili évforduló. *HVG*, 1987. május 2. 9.

⁶⁹ Páldi András a visszaemlékezésében utal erre a mozzanatra. Azt írja, hogy a mérőműszerek kivételét a Külügyminisztérium tiltotta meg a kutatóknak, de megtudta azt is, hogy ezt Rajnai Sándor moszkvai nagykövet kérte a külügytől, mondván, a „szovjet elvtársak sértésnek vennék, velük szembeni bizalmatlanságnak tartanák, ha ellenőrizni akarnák az ő adataikat.” PÁLDI, 1996. 22.

⁷⁰ Romanyenko, Anatolij Jefimovics (szül. 1928) orvosprofesszor, 1975. április 24-től 1989. november 10-ig az USZSZK egészségügyi minisztere.

⁷¹ A miniszter cikke a *Vecseryij Kijev* ukrán nyelvű kiadásának 1987. május 20-i, 115. számában jelent meg *Dozi i prognozi* („Dózisok és prognózisok”) címmel.

információt, zsonglőrködtek a terminológiákkal, az emberek számára ismeretlen és érthetetlen mértékegységekkel. Kifejtette, hogy semmivel sem indokolható, sok esetben helytelen tanácsokat osztogattak a lakosságnak, például ne menjenek ki az utcára, órákon keresztül kell mosni a gyümölcsöt, ne nyissák ki az ablakokat. A miniszter szerint ezek okozták az emberekben kialakult állandó riadalmat, az úgynevezett radiofóbiát, a sugárbetegségtől való félelmet. Sajnálatos – írta –, hogy az intelligencia⁷² jelentős része is e radiofóbia rabja lett.

*Páldi*⁷³

(dr. Páldi András)

főkonzul

⁷² Vagyis az értelmiség.

⁷³ Páldi András (szül. 1927): diplomata, 1977–1982 között a moszkvai nagykövetségen tanácsos, 1983–1986 között a Külügyminisztérium Gazdaságpolitikai Osztályának vezetője, 1986. július 7-től 1992. március 21-ig főkonzul, a kijevei főkonzulátus vezetője, 1992. március 21-től november 10-ig kijevei nagykövet.